

Domov jako problém

Autor: Anna Hogenová

Abstract

Home as a Problem – The article considers the possibility of creating a phenomenon of home. “Home” is analysed from phenomenological point of view, primarily from Heideggerian’s philosophy.

Keywords: home, fire, certainty, centre of life

Klíčová slova: domov, oheň, jistota, střed života

„Minulost je živá jen tehdy, jestliže jsme porozuměli, že my sami jsme touto minulostí.“
(Heidegger 1992: 229)

Sociologové a antropologové s politology popisují funkci rodiny jako základní. Analyzují ji z hlediska jednotlivce i společnosti, především společnosti, a přinášejí mnoho dat a potřebných faktů. Výskytovost fenoménu rodiny ze všech možných hledisek a z toho založených vývojových trendů je pak obrazem velmi přesným, verifikovatelným, mnohdy i falzifikovatelným. Všechny znaky přísně vědeckosti jsou vykázány. Výzkum rodiny doplňují analýzy a deskripce psychologického charakteru. Do této oblasti nepatří tato úvaha.

Toto zamyšlení se vrací k prostému fenoménu „domov“, jenž je středobodem našich životů, kam se vracíme ve stáří, kdy platí: „Já se tam vrátím, já se tam i poslepu vrátím!“¹ Proč je domov v Heideggerových myšlenkách oním ohňovým středem světa? Proč je domov viditelný a pochopitelný jen z ciziny. Jak je to možné, že o domově víme jen z dálky? Proč je dnes domov tak potřebný? Ztrácí se? Mnoho vyléčených drogově závislých mluví o domově jako o tom nejvyšším a jediném. Proč nedáme těmto dětem domov, vždyť bychom odstranili jejich útěky do vlastních chemických světů.

Současný člověk je planetární bytostí. Co to znamená? Nejde o nic jiného než o to, že je všude tak trochu doma a nikde není tak úplně doma. Současný člověk je „Američan“, u kterého je normální, že mění své domovy, mění svá zaměstnání. Mnozí mají svůj domov jen „na kolečkách“, jezdí celý život ze státu do státu. Jedou tam, kde je teplo, kde je práce, kde jsou podmínky k dobrému přežívání. Pak se samozřejmě jeví konzervativní Evropan, jenž se nechce kvůli práci stěhovat, jako umíněný ignorant, jenž není schopný pochopit moderní typ doby. Je to prostě stará struktura. Celá planeta je místem k pobytu. Je možno si založit rodinu v Asii, v Africe, a nic nám nebude scházet. Je to tak opravdu, že nám nebude nic scházet? Není rodina přece jen něčím hlubším než strukturou či systémem mezilidských vztahů, které se vysvětlují funkcionálně na biologickém základě. Planetární člověk už nezná ohňový střed

¹ Halas, F., *Já se tam vrátím*. Praha: Fr. Borový 1948.

země, ve kterém se „uvlastňují“ lidé, bozi, Země a svět. Nezná čtveřinu ontického a ontologického charakteru.

O planetárním charakteru současného člověka vypovídá nejvíce jeho řeč. Odcizuje se promlouvajícimu. Slova se osamostatňují, již nejsou napojena na určité místo v určitém čase. Nastává období odcizování se sobě samému, a to se ukazuje nejvíce v řeči. Ale řeč a domov patří k sobě. Řeč je květem úst, vykvétá v ústech, ale člověk „koření“ v Zemi, kde je jeho domov. Jen si vzpomeňme na Karla Hynka Máchu, nakonec pozdravuje jen Zemi, Zemi milovanou. Co se to stalo s domovem?

„Mladí nejsou tak staří, aby mohli být opravdu mladí,“ tato Heideggerova myšlenka platí především pro zakládání domova. Chtějí si užívat mládí, a protože žijí v době „konsumní“, v níž ono „sum“ (jsem) je odvozováno ze jsoucen a věcí kolem nás, protože latinská předpona „con“ umožňuje shodu, sounáležitost, spojení, viz mnohá další slova podobná. Ale upadlost do věcí a jsoucen, z nichž čerpáme osmyslnění našich životů, naráží na zeď lhostejnosti a podstatné neukončenosti. Slast a hédoné jsou možné jedině za podmínky strasti a nedostatku. Nejvyšším dobrem nemůže být „užít si!“, protože slast je podmíněna svým opakem. A vše, co potřebuje opak, nemůže být tím nejlepším. To je známo již více než dva tisíce let. Ale čas je v tomto ohledu nepodstatná záležitost. I to je málo. Domov je prodloužením našeho těla a prodloužením domova se konstituuje krajina. Vrstáme do krajiny, stejně jako vrstáme do domova, jenž nese stopy naší základní tělesnosti.

Co znamená toto „vrstání z hlediska filosofického“? Jak se tvoří domov prodloužením našeho organismu? Patočka říká doslova: „...domov je cosi jako rozšířený organismus.“ (Patočka 1936: 98) Co tím Patočka myslí? Myslí tím, jednoduše řečeno, že domov není žádná instituce, která by se mohla instalovat či nikoli, ale že jde o něco, co se konstituuje pomalu v tisíci obměnách a podobách, co je přímo fenoménem vyrůstajícím z našeho nejbytošnějšího základu. Domov vzniká zakládáním, nikoli založením. Řečeno jednoduše, nejde o žádný akt státní moci, není možné domov zakládat zákonem a úředním rozhodnutím, i když podmínky pro vznikání domova jsou určitě v těchto rukách.

Proto chápat domov jako biologický stav nutný pro rozmnožování lidí je naprostý nesmysl. V této úvaze nechceme popisovat domov z hlediska společenského, ale naopak z hlediska organismu, z něhož domov vyrůstá, z něhož se inauguruje. Říkáme-li „organismus“, pak nemáme na mysli jen strukturu a funkcionalitu biologického charakteru. Dokonce tvrdíme, že chápat domov jako biologickou jednotku je výrazem nepochopení tohoto fenoménu, je výrazem karteziánského zjednodušení, jež vzniká jako plod myšlení „*more geometrico*“.

„Ruka má tělo, řeč má ruku a bytí má celého člověka,“ můžeme říci společně s Heideggerem, jde o jeho myšlenku z různých částí jeho objemného díla. Stojíme ve veškerenstvu proti nepochopitelnosti a nevnímání bytí samého a jako jediní jsme propojeni s tímto zvláštním fenoménem. „Člověk je pastýřem bytí,“ opakuje na mnohých místech Heidegger. Co to vlastně znamená? Nic jiného než to, že o bytí víme. Zvířata o tomto transcendentování nevědí, kdyby o tom věděli, museli by mluvit. Řeč je totiž založena na výzvách, které k nám bytí přináší. Proto je ve sledu těchto úvah vždy opakováno to známé, že „řeč je domem bytí“.

Tato opět Heideggerova poznámka má v sobě slovo „dům“. A dům je místo, v němž se nachází „ohňový střed světa“. Kde se nachází místo pro vlastnění (Ereignis) naší existence, jež není ničím jiným než ek-sistencí, tj. vystaváním našich jednotlivých pohybových figur na cestě života. V ohňovém středu světa jsme nejvíce u sebe samých, jsme „usebrání“. Usebranost tohoto typu je ten nejvyšší logos vůbec, protože původní význam slovesa LEGEIN není nic jiného než usebrání k sobě do jednoty, do nejjednodušší jednoty vůbec. A tento význam se pak objevuje ve všech derivátech tohoto slova „logos“ jako je věda, soud, úsudek, řeč, slovo, rozum atd. Domov je to místo, kde můžeme být u sebe samých beze strachu z ohrožení. Je to nejdůležitější místo ve veškerenstvu vůbec. Nic v životě není důležitějšího než domov.

Hestia udržovala na Olympu oheň, když ostatní bohové byli na projížďce kolem TO AGATHON, tj. kolem ohně, kolem dobra samého. Udržování ohně je nejdůležitějším znakem domova. Proč je to vždy oheň, co symbolizuje domov? Protože v ohni je to nejdokonalejší usebrání protikladů vůbec. Je tu vždy plamen, tj. vystávání do zjevu, a současně hořící dřevo zachází do skrytosti. Protiklady neskrytosti a skrytosti jsou zde nejbližší, jsou odděleny pouze myslitelnou spárou mezi plameny a popelem dřeva. Té spáře říká Heidegger „die Fuge“, jde vlastně o „nic“ ve smyslu bytí, protože bytí „jest“ přesně tím samým způsobem. Nelze na ně položit ruku, lze je pouze myslet.

Máme různé protiklady. Jde o spor, v němž se nenachází mezi protiklady nic třetího. Tyto protiklady jsou nejdůležitější. Potřebují se navzájem, jednoho není bez druhého. A právě to nacházíme v herakleitovském ohni v podobě neskrytosti a skrytosti, mezi kterými je spára. Další protiklady jsou takové, že mezi nimi nacházíme střední člen, mezi černou a bílou barvou se nachází šedá. Tyto protiklady nejsou již tak čisté, protože protikladnost v jistém stupni nacházíme i mezi středním členem a oba jejich krajními členy. Mezi tímto typem protikladnosti a tím prvním se často nerozlišuje, a pak vznikají problémy. Dalším protikladem je vztah a privace. Privace vzniká odnětím krajního, patří sem např. tvrzení, že zlo je nedostatkem dobra, což známe z Augustinových úvah. Vztah je protikladem pro např. „menší a větší“ atd. Proč zde uvádíme úvahu o protikladech? Je to proto, že do bytostného promyšlení patří jen spor. Ty ostatní protiklady jsou používány v logice a v matematice a vedou k tvrzením typu, např. zlo je nutnou podmínkou existence a platnosti dobra, protože by dobro bez této podmínky nemohlo existovat a být platné.

Spor a privace hrají velmi důležitou roli ve filosofii, protiklady se středním členem a vztahy hrají velmi důležitou roli v myšlení „*more geometrico*“. Domov je právě místem nejvyššího usebrání, tj. usebrání sporu, přesně takové usebrání se nachází v herakleitovském ohni, a proto můžeme mluvit o domově a nikoli jen o rodině, která je pochopena jako aditivní jednotka sestávající se z matky, otce a dětí, případně z rodiny předcházející.

Domov je jen tam, kde se ujednocuje neskrytost se skrytostí v tom nejpůvodnějším fenomenologickém smyslu. Proto o domově víme jen z dálky, proto musíme cestovat do ciziny. Jen z dálky se ukáže podstata domova. Jen z protikladu pochopíme domov. Proto je tak důležité chápat to, čemu starověcí Řekové říkali DEINOS. Deinos je děs, který prožíváme z jednoho ohňového protikladu, z protikladu zacházení do skrytosti. Jde o ztracení jistoty, tvarů, jde o prožití toho, čemu se obvykle říká nicota, a právě tato nicota je ono heideggerovské bytí. Proto nám tato asociace představuje bytí samé ve spojení se smrtí. A to

je důvod proč Heidegger požaduje úplně shodně s Platonem, Aristotelem a spoustou dalších péči o duši jako základ výchovy a sebevýchovy.

Jen v epimelei je možno připravovat se na smrt, vědět o ní. Proto každá poctivá filosofie je pečováním o poslední věci člověka. Proto Patočka požaduje učinit péči o duši základem výchovy a vzdělávání vůbec. Tento sled úvah je pro pochopení velmi podstatný, i když se jeví vědecky a systematicky uvažujícímu člověku něčím podivným a těžko sdělitelným.

Je nutno pochopit domov jakožto fenomén, ale to znamená, že se musíme k tomuto fenoménu přiblížit tak, aby se nám ukázal sám ze sebe. Heidegger by to vysvětlil takto: „Fenomén označuje jsoucnost tak, jak se samo ukazuje v různých možnostech své odemčenosti.“ (Heidegger 1992: 9) Odemčenost domova je dána jen z distance, z dálky, z ciziny. Také proto byl Komenský nakloněn nutnosti cestovat po ukončených studiích. Teprve z dálky je možno zahlédnout pramen vzcházení člověka. Již v antickém starověku lidé věděli o nezničitelnosti svatého místa, o asyly ASYLIA.

Otázka je, jak se místo stává svatým? Domov je svatým místem. „Proud je místem pro bydlení,“ tvrdí Heidegger (1984: 36). Je nutné najít domov v tom, co proudí, mění se. Ale to je možné jen v hlubinách. Odkud proudí řeky? Pramení v tom, čemu říkali staří Hertha – Nerthus, a to je matka Země. Není to náhoda, že Mácha na konci pozdravuje matku Zemi! Patočka k tomu dodává: „Ústřední postavou Máchovy mythologie není tedy matka – příroda (jak se to někdy zdá z Čyževského, nýbrž matka – země.“ (Patočka 1944: 10) Ister (Dunaj) pramení z matky Země a přináší s sebou hloubku, kterou nemůžeme ohmatat rukama a uvidět očima, přináší s sebou symbol asyly – svatého místa. A tím je náš domov.

Proto nemůže být domov zaměňován s výčtem biologických a společenských funkcí rodiny, jak se to často děje. Patočka se táže: „Proč pozdravuje umírající vězeň zemi, tuto milovanou matku, s níž zakrátko splyne? Poněvadž v poslední hrůzné extázi mu kynulo přeci jen jakési vykoupení: jeho bolest nebyla jen jeho, jako jeho život nebyl jen jeho životem, jeho osud pouze jeho osudem; za jeho hrůzou i krásou stojí neúnavné, sisyfovské toužení temné Matky. Je jejím věčným obrazem: dala mu život napjatý její vlastní polaritou, její věčnou touhou a temnou tíží. Pochopiv to, syn nežaluje, nevyčítá, i když lituje.“ (Patočka 1944: 18)

Proč všechna dávná města vznikala podél velkých řek. Jistě, byla tam voda a možnost se dopravovat z místa na místo. Ale je tu ještě něco daleko důležitějšího, co dělá domov a místo pro bydlení. Je to setkání s tím nejpůvodnějším, tj. se vznikáním, s pramenem, se Zemí jakožto matkou. Tento ohled se nebere vážně, není totiž měřitelný a výskytově uchopitelný. Vzpírá se smyslovému poznávání, které je, v empiricky pojaté vědeckosti, základem vědy samé. Vltava je neustálou blízkostí s počátkem, uplývá, odchází, mjíj nás a přes to zůstává, vždy poprvé a vždy naposled. Stejně jako počátek je vždy poprvé a naposled. Nikdy se neopakuje v totožnosti, to by byl jen začátek. Ten se opakuje vždy v tom samém. Ale počátek je pokaždé, byť po tisíci, jen a jen poprvé! Domov je pramenem toho vždy „být poprvé“ a přes to je stálým místem. Zde se člověk jakoby vždy nově narodí, očistí se, obrodí se v tom původním slova smyslu. Je to místo posvátné. **A největší chybou je rozumět domovu jako funkcím biologických potřeb rodu či společenských a ekonomických potřeb jednotky výrobních sil.**

„Dnes se stalo běžným, místo studia děl básníka či myslitele, studujeme knihy o nich, lépe řečeno čteme jen obaly z těchto knih.“ (Patočka 1944: 38) Jinak řečeno, dnes nevycházíme z věcí samých, ale z toho, co bylo o těchto věcech napsáno jinými lidmi, než jsou praví autoři. Nevysvětlujeme tedy věci z nich samých, ale vysvětlujeme cizí představy o těchto věcech. Tomu se říká ve fenomenologii „zpředměťňování představou“ a o tomto fenoménu mluvil velmi trefně na svých veřejných přednáškách v roce 1989 především Petr Rezek. To se stalo i „domovu“. Mluvíme o rodině a jejích funkcích, tzn. mluvíme o představě, která je objektivní zástupnou záležitostí. „Domov“ je překryt, je nezahlédnut. Představa nám zcela postačuje, aniž bychom se zastavili u alarmující statistiky rozbitých domovů a ztracených dětí, které odtud pocházejí.

Fenomén domova se konstituuje po léta, můžeme říci, že jde o fenomén, který zraje podobně jako víno. „Vyhmatává se“ v tisíci zkušenostech, které jsou prožity jakožto přítomnost neboli urimpresa. Pak se stávají retencemi, podtrženými obsahy v našem toku cogitationes. Nové a nové urimpresy vyvolávají syntézu retencí, z níž povstávají protence, tj. předvzpomínky. A teprve tyto předvzpomínky jakožto nevyplněné intence jsou vyplňovány prožitkem domova jako něčeho, co je nevýslovně dobré a co nás vždy znovu a znovu zachraňuje. Pokud bude chybět našim dětem domov, co jim zbude? Proto je fenomén domova vlastně neměřitelným jevem, není uchopitelný myšlením „*more geometrico*“. Čekárny našich psychoterapeutů jsou plné těch, kteří mají rozbité domovy a nevyznají se ve světě, nemohou vydržet sami se sebou.

Babička Boženy Němcové je kniha jen a jen o domově. Všichni ji známe a víme, že se domov jako fenomén protrahuje v životním pohybu do posledních chvil života daného člověka. V tom spočívá nejdůležitější význam domova. Smysl domova prozařuje všechny chvíle jako temně založená jistota. Jak asi musí být tomu, kdo domov nepoznal, ale zná jen náhradní rodinu, která pečlivě dbala na všechny funkce biologické rodiny. První Patočkův pohyb se nazývá zakotvení, někdy se mu říká akceptace. Je to život doma. Domov je zde referentem, tj. zdrojem smyslu naprosto všeho. Teprve později, ve druhém životním pohybu se dospělý člověk vymezuje ve svém životním osmyslnění vůči Zemi – planetě. Překonává její odpor v práci a za to dostává od Země prostředky k přežití, k prodloužení svého života.

Druhým referentem je Země. Ale teprve třetí referent z nás učiní svobodné bytosti. O něm se již nedá psát tak pohodlně. Tento referent se objevuje, jen když se ty dva předcházející otřesou. A jak známo, referent je proto smyslem životního pohybu, protože je nehybný. Jakmile se začne pohybovat, jakmile se začne otřásat, pak už není možné čerpat smysl života z něho, proto mluvil Patočka tak často o skupině otřesených. Teprve ztráta druhého referentu otvírá možnost setkání s tím třetím. Ale tím třetím je něco, co je absolutní a co se vůbec nedá představit. Není to předmětem, ani subjektem, je to něco, co nás zároveň objímá a my objímáme je. Toto nevýslovné je heideggerovské bytí, je to negativně uchopitelné Dobro platónského typu. Teprve toto setkání nám umožňuje pravou svobodu, svobodu k tomu, co nás zakládá. Jen tento člověk může být v polis vládcem, vždyť poznal něco, co je lepší než všechny pocty a úřady. Ale skutečnost je naprosto odlišná. Domov je tedy místem naší slabosti, našeho nejvyššího usebrání s námi samými. Domov je pro nás vše.

Základním poučením je poznání, že být u sebe samých je vždy zdvojení. Toto zdvojení je starostí o naši vlastní duši, jež se uskutečňuje rozhovorem. To znamená, že vnitřní klid nás samých není nic jiného než tichý klidný rozhovor nás samých s námi samými. Proto

je tak milé poslouchat hudbu, jež nás na nás samé naladuje nenásilně a laskavě a my můžeme spočinout v našem hájemství, které je pramenem nás jako lidských bytostí. Tento sestup do nejspodnějšího místa našeho vlastního pramene se otvírá jen doma.

Dům je místo, v němž kořeníme, kde jsme nejvíce šťastni. Vnitřní rozhovor je usebráním, je sebenalezením, je místem distance ke všem věcem kolem nás, je základem svobody. Svoboda totiž není poznána nutností, jak nás to učil Spinoza a Marx, ale svoboda je svobodou k tomu, co nás zakládá, o tom nás zpravil Heidegger a Patočka. K tomu má směřovat ozdravná kúra filosofie a psychoterapie. Snášet sama sebe, snášet své tělo a tělesnění s ním spojené. Ale to vše je založeno jen situací, která nás laskavě otevírá, a touto situací je náš domov, proto má neocenitelný význam v životě každého z nás. Proto se každý ve stáří vrací domů.

A jak musí být hrozné, když člověk nemá, kam se vracet! Počátek je místo zrodu a je možno jej znova bytostně prožívat jen v procesu počínání, „počátkování“, v opětném zrození. Ovšem toto opětné zrození je vždy originální, nikdy se neopakuje dvakrát, jinak by to nebyl počátek, ale začátek. Stejně jako k domovu se vracíme do svého těla, vždyť domov je rozšíření našeho organismu. Proto přijmout vlastní tělo, ať je jakékoliv, je základem péče o duši, starosti o duši, je základem klidného rozhovoru sebe se sebou samým, tj. je základem klidu, který je v tomto čase nejdůležitější.

Domov je zvláštní platnost „Dasein“, zvláštní platnost pobytu. Pobyt doma nás otvírá jiným způsobem než pobyt mimo domov, v zaměstnání či ve společenském spolupobývání. Doma se můžeme k sobě samým vztahovat bez překážek a zábran. Pokud doma existují zábrany pro naše vlastní „usebrání“, pak domov není úplně v pořádku, ale i to je zcela normální, protože v každé rodině je něco takového. Nejdůležitější na fenoménu domova je to, že doma jsme „přijati“, i když i tam jsou nějaké problémy – větší či menší. Původní význam slova „*communio*“ se skrývá v tom „být přijat“, jak již bylo jednou v tomto článku zdůrazněno.

Komunikace není jen dorozumění, „komunikovat“ neznámá jen „roz-umět“ tomu druhému ve smyslu FRONESIS, tj. ve smyslu pochopení okolí daného člověka. „*Communio*“ neznámá jen „pospolitost, společenství“, jak se můžeme dočíst ve slovníku. „Být přijat“ pospolitostí, společenstvím je důležitější význam než např. jen aditivní připojení k nějakému lidskému celku. Toto přijetí je doma a jen doma. Není v partaji, není nikde jen doma. Mnohé sekty se snaží nahradit domov a daří se jim to. Daří se jim to u těch, kteří vlastní domov ztratili či jej nikdy nenalezli. To nejdůležitější je, zdá se, počátek ve smyslu heideggerovského „*der Anfang*“.

Tento počátek se rodí v bolestech, v pochybnostech, v hledání a v bloudění. Můžeme říci, že v tomto procesu mají i bolesti a někdy i zničující pochybnosti své hluboké a nezastupitelné osmyslnění. Proto je tak zbytečné hned se rozvádět, a při prvním problému odcházet za někým jiným, protože „to nemá cenu!“ atp. Domov se konstituuje sedimentací pozvolnou, domov „zraje“ prostřednictvím problémů, ztracení a nalézání. Domov není stav, ale proces, skrz který se ustavuje „ohňový střed země“. Tento proces je nahlédnutelný jen z dálky a touto dálkou musí být cizina. Pod svícem nezahlédneme domov, to není možné. Jen když ztratíme toto místo „ohňového středu země“, objevíme jej.

Co je to místo? Heidegger k tomu dodává: „TOPOS (topos – místo) musí být něčím. Když v nádobě byla voda, a když nyní je v ní vzduch, co je topos jiného než něco, co může být vyplněno. Ale místo bylo již před vyplněným místem.“ (Heidegger 1992: 105) Tedy, v souvislosti s fenoménem domova, se musíme ptát, jak je v nás předem dána možnost nalézt místo, v němž bude náš domov? Kde se bere tato DYNAMIS? To je otázka, jež v širším použití, ovládala i Aristotelovo tázání před více než dvěma tisíci lety. Ukazuje se, že možnost místa je tím, co má určitou sílu měnit směr životního pohybu. Také proto je dynamis zaměřována s tím, čemu běžně říkáme síla, moc, mocnost, mohutnost atd. Jsme tedy předem nasměrováváni k místu, jež máme zaplnit svou existencí, platností vlastního bytí. Jsou to tedy možnosti, co nás determinuje. Ale to není nic jiného než to, čemu říká Heidegger Dasein (pobyt), tedy bytí člověka v čase přítomném.

Jinak řečeno nejbytošnější „pří-tomnění“ se děje doma. Je to naše místo, které v celém *širém* světě je jen naše. A toto místo můžeme sdílet s ostatními, kteří k nám patří. Jinak řečeno, základem domova je tedy „patření“ k místu, „patření“ k těm, co toto místo s námi sdílejí. Opět se tu ukazuje úloha původního smyslu slovesa LEGEIN, jež vypovídá o jednoduché jednotě. A ta je základem „patření“. Toto „patření“ je tak blízké, že odporuje možnosti být předmětem nějaké vědecké deskripce. Vědecká metoda zde prostě nenajde nic k přesnému měření. Ale domov je jen v této blízkosti. Nachází se jen v neměřitelné blízkosti.

„Každé jsoucno má ve svém bytí předznačení k určitému místu,“ tvrdí Heidegger (1992: 106). Ale jestli toto platí pro naprosto všechna jsoucna, pak to platí i pro samotné „místo“. I „místo“ musí mít své místo. Kde je toto místo, jak je můžeme myslet? Teprve v tomto bodě úvah se rozprostře před uvažujícím to, čemu Platon říkal chorismos. Chorismos umožňuje „místo“ jako místo. Ale chorismos je něco, co jest, ale nemá žádné prostorové ani časové určení, protože chorismos umožňuje všechna myslitelná určení, všechna myslitelná „patření“ a patřičnosti. Jak tedy dál? Odpověď je už u Platona, stejně tak jako u Aristotela. V nové době o tom hovoří Hölderlin a později Heidegger. Jde o bytošné setkání s nicotou, s tím, co odporuje jakémukoli tvaru v prostoru i v čase. To prožívá ten, kdo vylézá z jeskyně, to prožívá voják v zákopu, o němž píše Patočka.

To prožívá ten, kdo má důvěrnou znalost smrti. Proto je třeba cestovat a pobývat v cizině, tam je možné setkat se s cizotou v takovém stupni, že můžeme mluvit o otřesu, kterému staří Řekové říkali DEINOS. Tento otřes je „vytřesením“ ze všech jistot časoprostorového charakteru a všech jejích derivátů, jen zde je člověk tak dokonale sám, že se dotýká chórismu. A o to jde při hledání domova, proto mělo smysl vše to, co usebíralo bytošnost jedince do takové čistoty, ve které dělila stejnost bez opory. Proto vypravuje Platón ve své *Ústavě*, v desáté knize, o zvláštním prostoru s názvem Lethe pedion, což bylo po staletí chápáno jako nejslabší místo celé *Ústavy*. Jen z dálky pochopíme domov, ale touto dálkou není jen geografická vzdálenost.

Souvislost domova a péče o duši

„Skrz samo filosofování přijít k filosofii.“
(Heidegger 1992: 257)

Péče o duši je starost o ni. Tato starost je neustálým pohybem, je děním. Není stavem, to známe již z Aristotelovy *Etiky Nikomachovy*. Rozhovor, který vedeme sami se sebou se

většinou neuskutečňuje skrz „jednojednoznačná slova“, jak by si to asi přál mladý Ludwig Wittgenstein, ale je tou spodní vrstvou při jakémkoli našem rozhodování, tj. je s námi vlastně stále. Pečovat o duši znamená hlavně připustit si otázky, které nás ohrožují. K tomu je zapotřebí odvahy, ale tato odvaha není ta, s níž se pouštíme do fyzických nebezpečí, i když i tento druh odvahy je velmi důležitý. V tomto případě jde o otázky, které afikují (dotýkají se) to nejhlubší v nás, které míří do našich „třináctých komnat“. Je třeba prosvítit sama sebe, „prosmejčit“ všechny skryté kouty, podrobovat naši duši zkouškám.

Fenomenologicky to znamená jediné, poznat vlastní noeze, vlastní protencionalitu. Proč? Protože v noezích, v protencionalitě našich aktivit i pasivit se skrývají výtěžky naší podstatné minulosti, jež nás vždy ovládají, aniž bychom o tom jasně a výslovně vůbec věděli. *Transcendentální epoché* nám v této práci pomůže nejvíce. Umožní nám najít sama sebe ve skrytých výkonech, které popsal jak Husserl, tak Heidegger. Kruhy naší duše, řečeno s Platonem, se pohybují v předurčených drahách. Míří buď těsně nad zem a hledají HÉDONÉ (slast) a vyhýbají se strasti. Anebo míří do úrovně polis a jejích starostí či se vzednou do výšky, pak žijeme na úrovni života teoretického.

Dobro je tím, co přitahuje kruhy naší duše. Problém je v tom, že kruhy naší duše poznávají to, co je již v těchto kruzích předem připraveno, proto nemá smysl poslouchat to, co lidé o sobě samých říkají, spíše je nutné pozorovat jejich činy, které jakožto ergony v sobě skrývají noeze, protence v každém případě. Odvahu je třeba mít k impetu směrem vzhůru. Tento impetus má na starosti vzdělávání, kultivaci, kulturu. V každém případě ale je člověk vždy v rozhovoru se sebou samým. Kruhy naší duše jsou pohybem, jenž vzniká sám ze sebe, tvrdí Platón, Patočka se mnohokrát připojuje.

Tedy pohyb je to, co je přirozené, klid je jen momentem pohybu ve smyslu jeho privace. Být u sebe samého, být v hlubokém klidu – to je to samé jako být doma. Autarkie (soběstačnost) potřebuje klidný pohyb v nahlížení sebe samého i světa kolem nás. Usebranost je eudaimonia, ale konstituje se jen činností rozjímavou, tedy v pohybu rozhovoru. A eudaimonia, jak bylo již řečeno výše, není stavem, ale pohybem. Vždyť i spánek by mohl být základem eudaimonie a pak by bylo lepší, kdyby člověk celý život jen prospal. Spánek je stav.

Jinak řečeno, pohyb duše prostřednictvím starosti o ni, je základem autarkie, ale také základem domova. Řeč je domem bytí, to známe z heideggerovských textů. Ale v tom případě je nutné si uvědomit, že péče o duši je také péčí o řeč. Současně to znamená, že našim domovem je také naše vlastní řeč. Kruhy jsou pronikající, Aristotelés by řekl jsou dianoetické. Zde předpona „dia-“ znamená „skrz“. Naš domov jsou tedy i slova, která penetrují věci, předměty i vzdálené hvězdné světy. Proto k našemu domovu patří i krajina, jež „krájí“ prostor na ten, co patří k nám, a na ten, jenž je cizí zemí. K této penetraci slova patří celá písemná kultura, ale také všechna kultura vyjádřena jinak než skrz slova. I to je náš domov. Jde o umění v širokém slova smyslu. Proto je nutno pečovat o počátky.

V tomto místě je třeba si uvědomit souvislost s myšlenkou, že prodloužením organismu je domov, prodloužením domova je krajina a prodloužením krajiny je svět ve smyslu kosmos. Proto je péče o duši péčí o nás samé, o polis, ale i o kosmos. Proto vzdělávání nemůže končit jen pragmatickými cíly, proto vysoké školy jsou university v původním smyslu slova. Nejsou to učiliště jen pro vykonávání techniky budoucího povolání. Naši

studenti nejsou jen pracovníky, jsou především lidmi a těmi se lidé stávají skrz pohyb, jemuž se již více než dva tisíce let říká „starost o duši“. Zvěcní-li řeč, stane-li se jen předmětem, prostředkem pouhého dorozumívání, pak nutně zvěcní i naše vlastní existence, protože řeč je prodloužením ruky ve směru intence „in-der Welt sein“ (intence do světa). Jak „si stojí“ řeč, tak „si stojí“ i naše existování. Totéž lze říci i o domově, pokud se pro nás stane předmětem, prostředkem, ztratíme to nejkrásnější, co nám život vůbec může poskytnout. Řeč je tím, čím „domovštíme!“

„Domov“ je to, co se „vytřepává“ z obrovského množství jednotlivých zkušeností jakožto invariant, jenž pak se stane protencí, která determinuje náš celkový vztah ke světu. Jde o něco, co se nedá vyrobit, zkonstruovat. Jde o něco, co není systémem vztahovostí, funkcí či významů, které bychom mohli nějak zachytit a pracovat s nimi jako s elementy. Je velkým omylem chtít domov zachytit definicemi, afikujícími jen ohraničené předměty. Domov není objekt, není ani představou – je celkem, skrz který ustavujeme všechny své vztahy ke světu. Tento celek nemůže být dán tak, jako je nám dáno jídlo na talíři, rovnice na tabuli, výpočty v přehledovém grafu, procenta ve srovnávací studii. Je ironií dějin a osudu, že současná ekonomie se podává všem jako matematické výpočty, jako srovnávací studie, jako předmětnosti, jež jsou „*clare et distincte*“.

Takových ironií je náš život plný. OIKOS znamená domov v řečtině. To, co jsme z domova udělali, je nanejvýš ironické. Ale tato ironie na něco podstatného v nás poukazuje, a to si žádá porozumění. Opět se ukazuje, jak hluboká úvaha se skrývá v Hérakleitově poukazu, že svět je jen hra. Právě hra je tím médiem, uprostřed kterého se „vytřepává“ fenomén domova, kdy z nesčetných malých a nepatrných zakoušení se tvoří invariant domova jako to, co nás zachraňuje v nejvyšší nouzi. Husserl mluví o variování, Heidegger mluví o naladování, Hérakleitos mluví o hře. Vše spolu souvisí. Domov je tím, co nelze vyrobit, co nelze zaplatit, co tedy není možné koupit. Je kusem posvátného v našich životech. Proto je nesmírně těžké žít bez domova. Nejhorší totiž je to, když se člověk nemá kam vracet.

Fenomén „patření“ je totiž důležitější, než se zdá na první pohled. Fenomén „patření“ je totiž jiným výrazem pro „logos bydlení“. Člověk bez kořenů, který má svůj „domov na kolečkách“ a projíždí celý život z místa na místo, je v podstatě člověk ztracený. Německé „Wesen“ je slovo, jež je překládáno jako „podstata“, ale Heidegger poukazuje na příbuznost se slovesem „es west“, jež popisuje „zapadání do místa“. „Wesen“ poukazuje k usedlosti do místa, v němž rodina „přítomní“, je „anwesende“. Usedlost v němčině odpovídá jménu „das Anwesen“. Kořeny upomínají na fenomenologický význam „počátku“. Kauzální uvažování způsobilo, že každý počátek je pochopen jako pouhý začátek řady příčin. Ovšem počátek je místem, v němž se věc znovu rodí z bytí samého, z toho, co je „abwesende“. Začátek je jen „anwesende“. Začátek se opakuje při svém vzniku, stejně jako vždy dostaneme hlad, vždy stejný. Iterace – opakování téhož je podstatou začínání začátku.

Naopak počátek se neopakuje nikdy ve stejnosti a totožnosti, jako je tomu u začátku. Dnešní člověk nechápe ranní příchod slunce na oblohu jako zrození, jako první a poslední počátek. Je schopen jen opakovat poučku, kterou se naučil ve škole o otáčení naší planety kolem Slunce, což způsobuje ranní výstup Slunce na oblohu. Příroda již neznámá FYSIS, tj. vyvstávání neskrytosti ze skrytosti, které se děje vždy poprvé. Proto také příroda už není domovem, ale je objektem našeho racionálního pragmatického působení s cílem co možná nejvyšší slasti pro co možná nejvyšší počet lidí na planetě. Krajina se stala předmětem, není

již prodloužením našeho domova, kde každý strom nese pečeť našeho domovštění. Domov už není prodloužením našeho organismu, naopak stává se něčím umělým, co je tzv. objektivně krásné a účelné.

Počátek se ukazuje jako něco nesmírně důležitého, umožňuje nám, že zůstáváme identickými osobami, „usebranými osobnostmi“. Proto je „osobnost nejvyšší štěstí“, jak známe z myšlenek J. W. Goetha. K udržení statu quo potřebujeme tutéž příčinu, jaká byla na počátku. I k udržení našeho zdraví potřebujeme tutéž příčinu, jež nás pomáhala konstituovat v tom nejzákladnějším smyslu. Tato příčina není začátkem, je počátkem. Počátek počíná, rodí. Začátek je konstruován, stavěn, nikoli zrozen!

Domov je tímto počátkem, je vždy „poprvé“, je vždy originální, je příčinou, která znovu a znovu rodí usebranost čtveřiny světa v ohňovém středu. Čím častěji se rodí tato příčina, tím se domov stává důležitějším a zázračnějším. Patří do množiny entit, jež v čase zrají do „dokonalosti“.

Domov není předmětem, proto se vzpírá deskripci. Jde o transcendující moc, jež se přelévá do spousty věcí, které tehdy byly doma, a proto nesou pečeť času našeho dětství, jež je znovu a znovu vydobýváno v životě přítomnosti, která je vždy současně ohrožující, necelá a stravující svým obstaráváním. Teprve ve stáří dovedeme pochopit *Babičku* Boženy Němcové. Jakožto povinná četba pro děti školního roku je tato skvělá kniha ztracenou životní možností pro mnohé, kteří hledají. Fenomén domova není předmětem či představou pevných hranic, které jsou „*clare et distincte*“. Proto se vědecké zkoumání soustřeďuje na „rodinu“ a její funkce, tam je to již možné. Domov se k nám vrací naladováním a většinou je třeba mnoho času k jeho „návratu“. Stačí starý hudební motiv či jen běžně zahlédnutá podoba něčeho starého, co je obtěžkáno tím podivným smutkem, jenž má v sobě něco nevýslovně milého, co nás přijímá, ať jsme cokoliv. Tento domov je protencí, která penetruje všemi našimi podstatnými intencemi. Proto je domov tím, co má význam po celý život člověka. Proto se vracíme k „místu činu“, vracíme se domů.

Jedním ze znaků liberalismu je i osvobození od všeho, co patří minulosti. Jinak řečeno, schematicky pochopený liberalismus ničí i domov sám. Historie a dějiny se stávají jen smyšlenkami podivných kronikářů a těch, kteří nejsou schopni plně žít pro budoucnost již teď v přítomnosti. Tedy jen to nové dostává plnou moc k uznání, vše ostatní zdržuje a brzdí. Proto najednou jsme svědky mizení cest, po nichž chodili lidé po staletí, najednou tam uvidíme plot a zamčené dveře. Hlubokým laděním obtěžkané staré domy jsou bleskurychle bourány a na jejich místech vyrostou geometrické a pragmatické příbytky moderních jedinců. Vše se dere vpřed a není čas na žádné prodlévání.

Někdy se tomu říká i „být in!“ Taková existence ztratila počátek, má jen začátky kauzálních řad, které se dají kontrolovat a falzifikovat. Chybí Idea. Patočka by to precizoval takto: „Krátko – Idea, jak my ji chápeme, je jediná non-realita, která nemůže být výkladově odvysvětlena jako konstrukce z pouhých realit, není předmětem kontemplace, poněvadž není vůbec předmětem...“ (Patočka 1996: 334) Idea je to, z čeho je možno pochopit i domov. Chybí-li Idea, pak se pravda promění na teorii adekvace, na bezrozpornost, na teorii většinovou či pragmatickou atd. Pak ale se domov promění na funkční rodinu, rodí se zde děti a upevňují společenské vztahy.

Všechny lidské fenomény mající své peras nesou v sobě stopy po ARCHÉ a TELOS, ale i po situaci v níž se konstituovaly. Jinak řečeno, člověk je sledem svých činů, za předpokladu, že umíme v těchto činech číst, správně číst. Pokud tyto fenomény vezmeme jen jako tvary geometrické, pak nám vyjde jen TECHNÉ (*ens formale*). Pokud budeme činy umět číst filosoficky, nikoli jen vědecky, pak v nich potkáme *ens intentionale*. Toto *ens intentionale* je pak svědectvím onoho podivného spojení arché, telos a dynamis. Dynamis ale vždy vzniká za určité situace, do níž jsme byli vrženi, a která si z našeho telos a z našeho arché „vybírá“ to, co jí přísluší. Jsme tedy vždy jistými zajatci minulého i toho, co je předvzpomínkou, jež je vždy nasměrována k jistému telos, jež si uvědomujeme vždy, i když nikoli naprosto geometricky přesně. To ani není možné. A všechny výtky v tomto ohledu jsou jen a jen výrazem nepochopení toho, že telos se člověku vždy otvírá jako regulativní idea, která má vliv na všechny pochody v našem toku cogitationes.

Idea Jana Patočky není nic nového ve filosofii, je Dobrem Platónovým, je bytím Heideggerovým, je Bohem pro náboženství. Je něčím, co je divným způsobem přítomno v našem rozhodování, nemá podobu součásti vedle jiných součástí v naší duši. Naopak je něčím, co penetruje všechny naše vztahy ke světu i k sobě samým. Do této množiny platnosti patří i fenomén domova. Je to něco, co penetruje do všeho, co děláme. Domov je něco, co se objevuje pak ve vztahu k ostatním, ve vztahu k nám samým, ve vztahu k celému kosmu včetně naší polis. Tento fenomén dozrává jako dobré a cenné víno. Dlouho! Právě toto bychom měli podporovat v našich úvahách o rodině. Patří sem věrnost, jež je věrností domovu. Nejde o věrnost v právním smyslu, jde o věrnost Ideji, tomu co nás diriguje, tomu co nás otvírá! Bohužel tento aspekt zůstává bez zájmu a nepochopen.

Domov je místo, kde čas nemá podobu linie minulost, přítomnost a budoucnost. Tento fyzikálně pojatý čas zde nefunguje, zde to, co je pradávné, je zcela bytostně přítomné a většinou je tím, co přichází z otevřené budoucnosti. Není zde rozdíl mezi minulostí a budoucností, jenž je vlastní běžnému lineárnímu obrazu prožívané časovosti. Zde se všechny časy slíjí do jedné „domovštiny“. Stejně jako čas se doma slívají i prostory, dálky jsou zde „*clare et distincte*“ a jsou zavínuty do blízkosti. Je tomu tak proto, že bezprostřední pohrouženost v blízkém teprve umožňuje rozumět dálce. Jinak řečeno, doma se proměňují fyzikální kategorie času i prostoru na „*communio*“ v původním slova smyslu. „*Communio*“ zde znamená „být přijat“ v laskavosti a měkkosti, kterou popisuje přesně Martin Buber. Jen doma se „uvlastňuje“ prostor a čas do jediného ohňového středu v celém vesmíru. Blízkost domova není metrická, není měřitelná hodinami. Zde je člověk u sebe samého v takové podobě, o níž můžeme tvrdit, že se jedná o *ens intentionale*.

SEZNAM LITERATURY

Halas, F., *Já se tam vrátím*. Praha: Fr. Borový 1948.

Heidegger, M., *Hölderlins Hymne „Der Ister“*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann 1984.

Heidegger, M., *Platon Sophistes*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann 1992.

Patočka, J., *Péče o duši I*. Praha: OIKOYMENH 1996.

Patočka, J., *Přirozený svět jako filosofický problém*. Praha: Ústřední nakladatelství knihkupectví učitelstva československého 1936.

Patočka, J., *Symbol země u K. H. Máchy*. Praha: Václav Petr 1944.

(*Prof. PhDr. Anna Hogenová, CSc.*, filosofka, zabývá se především fenomenologickou problematikou. Působí na KOVF UK PedF a je vedoucí Katedry filosofie na UK HTF.)